

Nevelőnők és szalonhölgyek: leánysorsok a dualizmuskori Magyarországon

Szécsi Noémi: *Régen minden lánynak jutott férj. A nők neveltetése és szereplehetőségei a 19-20. század fordulóján.* Park Könyvkiadó, Bp. 2024. 535 o.

Szécsi Noémi új kötetével gazdagította az egyre népszerűbbé váló nőtörténeti kiadványok sorát. A könyv 2024-ben, a Park Könyvkiadó gondozásában jelent meg Budapesten. Szécsi Noémi író, művelődéstörténész közel húsz esztendeje tudományos igényességgel foglalkozik a mindennapi élet történeti kutatásával, ennek ellenére jelen kötetet szerényen ismeretterjesztő művelődéstörténeti munkának nevezi. A szerző korábbi, igen sikeres munkái közé tartoznak a Géra Eleonóra történésszel közösen írt, *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)*, valamint *A modern budapesti úrinő (1914–1939)* című 2015-ben, illetve 2017-ben megjelent kötetek, amelyeket egy újabb nőtörténeti munka, a 2019-ben kiadott *Lányok és asszonyok aranykönyve* követett. Utóbbi folytatásaként és kiegészítéseként jött létre a most bemutatásra kerülő könyv, amely a dualizmuskori nők mindennapi életét tárja az olvasó elé.

A nőtörténeti kutatás eddig megjelent tudományos és/vagy ismeretterjesztő kiadványaihoz képest Szécsi Noémi kötetének újdonsága az, hogy nem csupán kollektív, hanem sokkal inkább egyéni példákon keresztül kívánja szemléltetni a 19. század utolsó harmadában és a 20. század hajnalán élő, nagy léptékű változásokon átéső társadalom nőtagjainak személyes életét, problémáit,

sikereit és kudarcait. A mindennapi életese-mények bemutatásán keresztül körvonalazódik a tárgyalt korszak különböző társadalmi csoportjaihoz tartozó nők átlagosnak vélhető – vagy esetenként éppen átlagon felüli – sorsa, szereplehetőségei. Ahogyan azt a szerző a kötet utószavában leszögezi, mindaddig nem születtek olyan önálló életrajzi monográfiák, amelyek a korszak kevésbé ismert asszonyainak naplók, személyes levelezések, memoárok formájában gazdagon dokumentált életútját dolgozzák fel.

A rendelkezésre álló, nőkkal kapcsolatos forrásanyag sajátosságai miatt a kiadvány főként a középosztálybeli, értelmiségi közegbe tartozó hölgyek magánéletébe nyújt betekintést, esetenként összehasonlítva az arisztokrácia fényűző világával vagy éppen a munkásosztály, a parasztság nélkülözhető életvitelével. A kötet forrásanyagának bázisát tehát a női memoárirodalom és a korszak egyre szélesebb skálájú sajtókiadványainak szöveganyaga képezi, de nem maradnak figyelmen kívül a hivatalos állami és intézményi iratok sem, amelyek mentén a társadalom alsóbb rétegeiből származó, gyakran írástudatlan lányok és asszonyok sorsa rajzolódik ki.

A hét fejezetet számláló kötet a régmúlt idők asszonyéletének azon meghatározó

Benő Eszter Nóra (1998) – doktorandusz, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, „Történelem, Civilizáció, Kultúra” Doktori Iskola, Kolozsvár, simoneszternora@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2025-1-10>

fejezeteit, fordulópontjait veszi sorra, amelyek esetenként identitásformáló hatással is bírtak. Mindemellett a dualizmus kori magyar hölgyek életpályája tágabb kontextusban is értelmezhetővé válik, hiszen a szerző az életútelemzések mellett törekszik a korszakban bekövetkezett társadalmi-történeti események bemutatására is. Így tehát a kötetben ismertetett lány- és asszonysorsok a társadalomtörténeti események általános megítélését is árnyalják. Bevezetésként a szerző felvázolja a gyermekszületés körüli eseményeket és az életutat befolyásoló tényezőket, úgymint a fiú- és lánygyermek társadalmi megítélését, a kereszteselési és névadási szokásokat. Sorsalakító hatása volt az etnikumnak és a felekezeti hovatartozásnak, hiszen a későbbi életvitelbeli jellegzetességeket a gyermekkorban elsajátított értékrend szabta meg.

Köztudott, hogy a társadalmi státusz meghatározta az egyén anyagi helyzetét, sőt előrevetíthette sorsának lehetséges alakulását is. Ennek ellenére a századvégre általánosult társadalmi mobilitási lehetőségek a munkásosztályból, paraszti rétegből vagy kispolgárságból származó, jól tanuló és ambiciózus nők számára korábban nem tapasztalt esélyeket teremtettek: érettségi, sőt később egyetemi diplomát is szerezhettek, amely megnyitotta előttük az értelmiségi szakmák kapuit. Kiváló példa erre a félárva dzsentrilány, Kaffka Margit esete, aki polgári tanítónői diplomát szerzett, vagy a városi munkáscsaládból származó Várnai Zseni szakmai pályája, akiből színésznő, majd író nő lett.

„A gyerekek ritkán töltöttek sok időt az édesanyjukkal” (35. o.) – írja a kötet szerzője az első fejezetben, a gyermekkorról szóló részben. Ez általánosan érvényes volt mind az arisztokrata családokra, mind a középső és alsó rétegek anya-gyermek kapcsolatára. Míg a felső tízezer asszonyai rendszerint szoptatós dajkára, majd nevelőnőre bízta csemetéiket, addig a dolgozni kényszerült

(vagy akaró) anyák a kétes hírű bérdaikaságot, később pedig az állami intézményeket hívhatták segítségül gyermekeik felügyeletében. Újságcikkek sokasága számolt be a dolgozó szülők által otthon hagyott kisgyermek okozta tragédiákról, mely komoly szociális problémát az állami szervek intézményes keretek közt, bölcsődék, óvodák létesítésével próbálták orvosolni. Az elárvult gyermekek árvaházba, a házasságon kívüli viszonyból született gyermekek pedig lelencházba kerültek. Megdöbbenve olvashatjuk, hogy a budapesti törvénytelen gyermekeket vidékre „menesztették”, azaz nyomtalanul eltűntették. A törvénytelen ágyban fogant kisgyermek témakörében azon megesett leányanyák sorsáról, megélhetési lehetőségeiről is olvashatunk, akik esetleg akaratauk ellenére találtak magukat e kiszolgáltatott helyzetben. Az árvaházi mindennapok többek között Gerő Katalin volt növendék emlékiratai alapján elevenednek meg, az iskolába járás pénzügyi megpróbáltatásai pedig Gárdos Mariska és a fent már említett Várnai Zseni memoárjaiból derülnek ki.

Nőnevelésről szóló fejezettel folytatódik a kötet: az otthoni iskoláztatás előnyeire, hátrányaira Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona és a híres iskolaalapító, Veres Pálné Beniczky Hermin tanítatásának mikéntje mutat rá. Új megvilágításba kerül a nevelőnő szerepe, akivel a neveltek sokszor közvetlenebb viszonyt alakítottak ki, mint tulajdon szülőanyjukkal. A társadalmi csoportok közötti eltérések a nevelőnői szakmán belül is ranglétrát alakítottak: a történelmi arisztokrácia, az újjgazdagok vagy a városi polgárcsaládok ugyanis eltérő szándékkal fogadtak életvitelüknek és ízlésüknek megfelelő nevelőnőt. Bohuniczky Szeffi volt zárdanövendék emlékiratai és Kaffka Margit saját élményei alapján írott regényei tárják elénk a zárdaiskolák igen árnyalt belső világát, amelyek az erkölcsös lánynevelés csúcstípusainak számítottak. Az iskolapadból

kikerült, önfenntartásra kényszerült hölgyek számára fogodztó nyújtó tanítónői és óvónői karrierlehetőségek buktatói után a színészképzés megpróbáltatásainak bemutatása következik. Ahogyan azt a szerző Várnai Zseni, Márkus Emília és Erdős Renée példáján keresztül illusztrálja, a hírnévhez vezető út olyan áldozatokat követelt, amelyeket egy bizonyos társadalmi státusz felett már nem vállaltak a növendékek. Kiemelném még a szalonéletről szóló érdekes alfejezetet, amelyben a szerző azon szerencsés hölgyek mindennapi életviteléről tudósít, akiket a gondviselés tőkével áldott meg, így családi helyzetük reprezentációja jegyében neveltetésük arra irányult, hogy szalonhölgyekké váljanak. Felső körökben a szalonfenntartás magától értetődő, hivatásszerű női sorsot jelentett.

A szalonéletet megelőző párválasztási dilemmákról és házasságról szóló részben az érdekkellentétek mentén értelmeződik újra a lányok családi és magánélete, szereplehetőségei. A család biztos megélhetése szempontjából kulcsfontosságú „jó parti” ritkán párosult a házasulandók egymás iránti gyengéd érzelmével. Jól szemlélteti ezt a vívódást Mauks Ilona és Mikszáth Kálmán kapcsolata, ez esetben ugyanis a rangkülönbség okán ellenzett házasság elítélendő cselekvésekre kényszerítette a fiatalokat. Továbbá a szerző kitér a modern nő által képviselt újszerű értékrendről alkotott diskurzusra is. A közerkölcsnek való tudatos ellentmondást a szerző Dapsy Gizella példájával illusztrálja, rávilágítva arra is, hogy a korabeli modern nő ilyenszerű magatartása esetenként nem csupán a saját, hanem a közvetlen családtagjainak jó hírét is aláásta.

Háztartást társadalmi csoporttól függetlenül minden feleségnek vezetnie kellett. Szécsi Noémi kötetének ezen fejezetében a középosztálybeli háziasszony hétköznapi életének kevésbé értékelt kötelességeire fókuszál, úgymint a nagymosás, a főzés és a

beszerzés módozatai. A vidéki úriasszony háztartását a budapesti polgárháztartással összevetve, kirajzolódnak mind a háziasszonyi szerepkör általánosan mondható megpróbáltatásai, mind az élettéri sajátosságokból fakadó nehézségek is. A szerző kitér a jelentősebb erőfeszítést igénylő munkákat végző, a háziasszonyok által irányított személyzet (mosónők, házicselédék, szakácsnők) irigylésre cseppet sem méltó életvitelére is.

Külön fejezet szól a hagyományos női szerepkör és az állásvállalás összeférhetőségéről, amelynek szempontjait nemcsak egyéni példákon keresztül, hanem hivatalos dokumentumokkal alátámasztva, illetve korabeli statisztikákra alapozva tárgyalja. A cselédek és a gyári munkásnőket ért atrocitások kapcsán fény derül az igazságszolgáltatás egyoldalúságára, illetve a felsőbb osztályok hölgyeinek karitatív szándékú egyetalapítási akcióinak árnyalt indíttatására. Gerő Katalin memoárja a házivarrónők és a divatszalonokban dolgozók világába kalauzolja az olvasót, a szabás-varrás azonban a polgári szférában már alulfizetett és ennélfogva alacsony presztízsű foglalkozás hírében állt.

Mivel Szécsi 2019-ben kiadott könyvében a szexualitásról már bővebben szó esett, a *Szexualitás és anyaság* című, utolsó előtti fejezetben az intimitás, női ártatlanság, családtervezés és prostitúció témáit elsősorban a megesező nők életlehetőségeire, különböző válsághelyzetekre reflektálva, társadalmi kritika hangoztatása nélkül járja körül. Ezt követően elmélyülten foglalkozik az özvegyesség miatt kiszolgáltatott helyzetbe kerülő nők és árvák sorsával, valamint a válás nehézségeivel. Meglepő módon a házasságfelbontás szándéka szorosban befolyásolhatta az érintettek felekezettváltását, tekintettel arra, hogy a könnyebben lebonyolítandó válás reményében a házaspár tagjai hajlandóak voltak protestáns hitre térni (ahogyan pl. Hugonnai Vilma és Szilassy György is

tették). Ugyanakkor a megözvegyült asszonyok védtelen helyzete katalizátorként sürgette az addig vitatott nőemancipációs törekvéseket. Epilógusként Kakasch Emília életrajza elevenedik meg a kötet lapjain, akinek szerencsétlen sorsa jól szemlélteti a megtébolyult, örültek házába zárt nők reménytelen kilátásait.

A következőket megírta, érthető logikai gondolatmenetet követő szöveget igényesen megválogatott illusztrációk és találó szófordulatok tarkítják. Bizonyos szereplők több fejezetben, több vonatkozásban is megjelennek, kiválóan szemléltetve a korszakban lezajlott történések sorsalakító együttthatását. A kötetet bibliográfia, a felhasznált illusztrációk forrásának listája,

illetve névmutató zárja. Annak ellenére, hogy jelen munka igencsak kiterjedt témaköreiről sok más tudományos kutató írásában is olvashatunk, Szécsi Noémi elmélyült irodalomtörténeti tudása és az eddig feldolgozatlan, személyes jellegű írott források, valamint a már ismert monográfiák szélesebb társadalomtörténeti kontextusba helyezése révén a kötet a laikus és szakavatott olvasók számára egyaránt hasznos olvasmány. Az emlékiratok, levelezések lapjain meglevenedő életképek a társadalmi-történeti eseményeket egyéni perspektívából is értelmezhetővé teszik, hozzájárulva egy teljesebb kép megrajzolásához.

BENŐ ESZTER NÓRA